KADIN EKONOMİSİ

Prof Dr. Ümit GÜNER

Gazi Kitabevi

"En İyi Akademi, Bir Kitaplıktır."

KADIN EKONOMİSİ

Editor
Prof. Dr. Ümit GÜNER

© Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN •978-625-365-085-8

1. Baskı • Aralık, Ankara 2022

Dizgi/Mizanpaj • Gazi Kitabevi
Kapak Tasarımı • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
Yayıncı Serti ika No: 44884

Merkez
Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
0.544 225 37 38
0.312 215 14 50
www.gazikitabevi.com.tr
info@gazikitabevi.com.tr

Mağaza
Dögol Cad. No: 49/B Beşevler/ANKARA
0.312 213 32 82 - 0.312 213 56 37
0.312 213 91 83

Sosyal Medya
gazikitabevi
gazikitabevi
gazikitabevi

Repro Bir Matbaacılık Kağ. Rekl. Tasarım Tic. Ltd. Şti
Sertifika No: 47381

Matbaa
İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514 Cad.
No:23-25 Yenimahalle / ANKARA
0 312 395 20 29

İÇİNDEKİLER

Türkiye'de Bankacılık Sektöründe ve Yönetiminde Cinsiyete Dayalı İstihdam 1

Özet 1

Abstract 2

Giriş 3

Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Eşitsizliği 4

Kadınların İşgücü Piyasasına Girişte ve Yönetim Kademelerine Yükselmede Karşılaştıkları Engeller 5

Türkiye'de İşgücü Piyasasında Kadın İstihdamı 8

Bankacılık Sektöründe ve Yönetimde Kadın İstihdamı 10

SONUÇ 23

KAYNAKLAR 25

Türkiye'de ve Dünyada Cinsiyet Eşitsizliğinin Finansal Kapsayıcılık Perspektifinde Analizi 29

Özet 29

Abstract 30

Giriş 31

Finansal Kapsayıcılığı Ölçmek İçin Kullanılan Göstergeler 32

Kadın Perspektifinde Finansal Kapsayıcılık 39

Talep yönlü faktörler: 39

Arz Yönlü Faktörler 40

Kadınlar Açısından Finansal Kapsayıcılığın Önemi 42

Dünyada ve Türkiye'de cinsiyete göre finansal kapsayıcılık 44

SONUÇ 55

KAYNAKLAR 57

Kadın Yoksulluğu / Yoksulluğun Kadınlaşması 61

Özet 61

Women's Poverty / Feminization of Poverty 63

Abstract 63

Giriş 65

1. Mutlak Yoksulluk 65

2. Nispi/ Göreceli Yoksulluk 66

3. Subjektif Yoksulluk 66

4. Kırsal Yoksulluk 66

5. Kentsel Yoksulluk 67

6. İnsani Yoksulluk 67
7. Kronik Yoksulluk 68
8. Yapabilirlikten Yoksunluk 68
Kadın yoksulluğu 69
Kadın Yoksulluğunun Sonuçları 72
Kadın Yoksulluğunun Çevresel Sonuçları 72
Kadın Yoksulluğunun Sosyal Sonuçları 72
Kadın Yoksulluğunun Sağlık Üzerine Etkileri 74
Kadın Yoksulluğunun Yarattığı Sonuçları Azaltmada Uygulanması Gereken Girişimler 74
SONUÇ 76
KAYNAKLAR 77

Dünyada ve Türkiye'de Kadın Mutluluğu 81
Özet 81
Abstract 82
Giriş 83
Mutluluk Tanımı ve Mutluluğun Ölçülmesi 83
Mutluluğun Belirleyicileri 84
Kadın Mutluluğu 85
Türkiye'de Kadın Mutluluğu 98
SONUÇ 103
KAYNAKLAR 106

Kalkınmada Kadın Emeği Ve Finansal Okuryazarlık 111
Özet 111
Women's Labor And Fınancıal Lıteracy In Development 112
ABSTRACT 112
Giriş 113
Finansal sistemi anlamak 124
Para idaresini bilmek 125
Finansal planlama yapmak 125
SONUÇ 129
KAYNAKLAR 131

Türkiye'de Kadınlarda İşgücüne Katılım ve Kayıt Dışı İstihdam: İki Değişkenli Probit Model Uygulaması **135**
Özet 135
Female Labor Force Participation and Informal Employment in Turkey: Application of the Bivariate Probit Model 136
Abstract 136
Giriş 137
Cinsiyet Göre Dünya'da ve Türkiye'de İşgücüne Katılım 137
Dünyada ve Türkiye'de Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam 141
Literatür 145
Yöntem 149
Veriler ve Tanımlayıcı İstatistikler 149
Model Sonuçları 152
SONUÇ **158**
KAYNAKLAR **162**

Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicilerinin Nitel Bağımlı Değişkenli Modeller ile Analizi* **167**
Özet 167
Analysis of the Determinants of Women's Labor Force Participation in Turkey with Qualitative Dependent Variable Models 168
Giriş 169
Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyiciler 171
Kadının Eğitim Düzeyi 171
Eşin Eğitim Düzeyi 173
Yerleşim Yeri 174
Medeni Durum 175
Yaş 176
Çocuk Sayısı 177
Hanehalkının Kullanılabilir Geliri 178
Literatür 179
Araştırmanın Yöntemi 183
Değişkenler ve Değişkenlerin Tanımları 185
Tanımlayıcı İstatistikler 187
Ampirik Sonuçlar 189
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME **193**
KAYNAKLAR **195**

Türkiye'de Kadınlarda İşgücüne Katılım ve Kayıt Dışı İstihdam: İki Değişkenli Probit Model Uygulaması

Şenay Üçdoğruk Birecikli[1] *(Dokuz Eylül Üniversitesi)*

Hamdi Emeç[2] *(Dokuz Eylül Üniversitesi)*

Nilgün Acar Balaylar[3] *(Dokuz Eylül Üniversitesi)*

Özet

Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranları, erkeklere göre daha düşüktür. İstihdamda yer alan kadınlar ise erkeklere göre daha fazla kayıt dışı sektörlerde çalışmaktadır. Küresel ölçekte de yaygın olan bu durum kadın yoksulluğuna neden olmaktadır. Ekonomik faaliyetlerde yeterince yer alamamaları veya kayıt dışı çalışmaları kadınların ekonomik yönden zayıf olmalarına sebep olmaktadır. Bu durum kadınların mikro açıdan bağımsız bir birey olmalarını ve makroekonomik açıdan ise ülke ekonomisine yeterince katkı sağlayamamalarına yol açmaktadır. Evde bakım hizmetleri ve ev işlerinin kadının üzerinde olması; erkeklerin eve gelir getiren sorumlu birey olarak benimsenmesi kadınların işgücü piyasalarından uzaklaşmalarına ve ikinci işgücü olarak benimsenmesini beraberinde getirmektedir. Yapılan çalışmalar cinsiyet farklılığı ile işgücüne katılımın düşüklüğü ve kayıt dışılık arasında güçlü ilişkiler olduğunu göstermektedir.

İşgücüne dâhil olduğunda kadınlar düşük ücretli, niteliksiz, sosyal güvencesiz, geçici, kayıt dışı istihdamdaki işlerde mi çalışmaktadır? Türkiye'de kayıt dışı/kayıtlı istihdamda bulunan kadınlar arasında bölgesel farklılıklar var mıdır? Bu sorulara cevap verebilmek için çalışmamızda Türkiye Hane halkı İşgücü anketi 2021 yılı mikro verileri kullanılarak Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı ve kayıtlı/kayıt dışı kalma olasılığı iki değişkenli probit (bivariate probit) modeliyle tahmin edilecek ve marjinal etkileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet ve kayıt dışı istihdam, Cinsiyet ve iş gücüne katılım oranı, Cinsiyet eşitsizliği, Türkiye

1 *Prof.Dr. Email: s.ucdogruk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5842-4012*

2 *Assoc.Prof.Dr . Email: hamdi.emec@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6348-5794*

3 Prof.Dr. Email : nilgun.balaylar@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7024-5279

Female Labor Force Participation and Informal Employment in Turkey: Application of the Bivariate Probit Model

Abstract

The labor force participation rate of women in Turkey is lower than that of men. Women in employment have been working in the informal sector more and more in recent years. This situation, which is widespread on a global scale, causes women's poverty. The fact that they are not sufficiently involved in economic activities or their informal work causes women to be economically weak. This situation causes women to be independent individuals from a micro point of view and not to contribute enough to the country's economy in terms of macroeconomics. Having responsibilities are given to women by society, home care services and housework being on women; The fact that the responsible person who brings income to the household is always adopted as a man causes women to move away from the labor market and unfortunately to be adopted as the second labor force. Studies show that there are strong relationships between the gender gap, low labor force participation, and informality.

When women are included in the workforce, do they work in low-paid, unqualified, uninsured, temporary, unregistered jobs? Are there regional differences among women in informal/registered employment in Turkey? In order to answer these questions, in our study, using the microdata of the Turkey Household Labor Force Survey 2021, women's labor force participation in Turkey and the probability of being registered/informed will be estimated with a bivariate probit model and its marginal effects will be presented.

Keywords: Gender and informel employment, Labor force participation rate by gender, Gender inequality, Turkiye

Giriş

Dünyanın her yerinde, kadınlar erkeklerle karşılaştırıldığında daha düşük gelir fırsatlarıyla karşı karşıyadır. Kadınların gelir elde etmek için çalışma veya aktif olarak iş arama olasılığı daha düşüktür. Kadınlar için küresel işgücü katılım oranı yüzde 46.3 iken erkeklerde yüzde 71.7'dir. Dolayısıyla işgücüne katılım açısından küresel ölçekte cinsiyet eşitsizliği oldukça yüksektir. Kadınlardaki düşük katılım oranları, işgücü piyasası üretkenliği ve ekonomik büyüme potansiyeli önündeki en önemli engellerden biridir. Bununla birlikte istihdam piyasasında cinsiyet eşitsizliğinin ölçümünde sadece işgücüne katılım oranlarını dikkate almak yeterli değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliği sadece işlere eşit erişimle ilgili değil, aynı zamanda kadın ve erkeklerin iyi işlere eşit erişimiyle de ilgilidir. Kadınların resmi istihdamda çalışma olasılığı daha düşüktür ve işlerini büyütmek veya kariyerlerini ilerletmek için daha az fırsata sahiptir. Kadınlar tüm bu eşitsizliklerin yanı sıra ücret eşitsizliği ile de karşı karşıyadır. Küresel ölçekte istihdamda olan kadınların önemli bir kısmı kayıt dışı işlerde çalışmaktadır. Dünya Çalışma Örgütü (ILO)'ne göre küresel ölçekte toplam istihdam içinde kayıt dışı çalışan erkeklerin oranı, kadınlara göre daha fazla olmakla birlikte bölgeler arasında eşitsizlik oldukça yüksektir. Özellikle gelişmekte olan bölgelerde, kadınlarda kayıt dışılık oranı erkeklere göre yüksek olmakla birlikte, kayıt dışı çalışan kadınlar erkelerden farklı olarak önemli oranda aile çiftliklerinde ve işletmelerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bu nedenle çalışmada işgücüne katılım oranı ve kayıt dışılık, kadın perspektifinde birlikte değerlendirilecektir. İzleyen bölümlerde cinsiyete göre işgücüne katılım oranları ve toplam istihdam içinde kayıt dışılık oranları dünya ve Türkiye özelinde analiz edilecektir. Daha sonra Türkiye Hane halkı İşgücü anketi 2021 yılı mikro verileri kullanılarak Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı ve kayıtlı/kayıt dışı kalma olasılığı iki değişkenli probit modeliyle tahmin edilecek ve marjinal etkileri sunulacaktır.

Cinsiyet Göre Dünya'da ve Türkiye'de İşgücüne Katılım

İşgücüne katılım oranları, iş gücünün toplam çalışma çağındaki nüfusa bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Çalışma çağındaki nüfus, 15 ila 64 yaş arasındaki kişileri ifade eder. Kadının aile içinde ve daha geniş anlamda toplum içinde güçlenmesiyle ilişkisi nedeniyle işgücüne katılım, kadınlar için önemlidir. Kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin U-şeklinde bir model izlediği bulunmuştur. Kadınların işgücüne

katılımı, kadınların çiftlikte veya aile şirketlerinde aile işçisi olarak (genellikle ücretsiz) veya ev içinde pazar için üretim yapma eğiliminde olduklarından ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında yüksektir. Gelişmişlik düzeyi arttıkça üretim yeri ev ve aile işletmelerinin dışına, fabrikalara ve ofislere taşındığında kadınların işgücüne katılımları düşmektedir. Fabrika veya ofislerde çalışan kadının sosyal normlar nedeniyle damgalanması, kadının işgücü piyasasından çekilmesine yol açmaktadır. Ülkenin gelişmişlik düzeyi artıkça kadınların eğitim düzeyleri yükselmekte ve iş fırsatları daha cazip hale geldikçe, çalışan evli kadınlara yönelik damgalanma azalmakta ve kadınların işgücüne katılımı artmaktadır (Blau, 2015: 757). Gelişmişlik düzeylerine göre ülke grupları itibariyle kadınların işgücüne katılım oranları analiz edildiğinde, U- şeklinde modelinin doğrulandığı görülmektedir.

Tarihsel olarak incelendiğinde küresel ölçekte, kadınların işgücüne katılımı 1960'lardan 1980'lere kadar önemli ölçüde artmıştır. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren 2020 yılında yüzde 45.9 ile son zamanların en düşük seviyesine ulaşana kadar kademeli bir düşüşe geçmiştir. Tablo 1'de 15 yaş üstü cinsiyete göre işgücüne katılım oranları, farklı gelir grupları, dünya ve Türkiye için verilmiştir. Kadınların işgücüne katılım oranı küresel ölçekte ve gelire göre tüm ülke gruplarında erkeklere göre daha düşüktür. 2021 yılı verilerine göre küresel ölçekte erkeklerin işgücüne katılım oranı yüzde 71.7 iken kadınlarda bu oran yüzde 46.3'tür. Kalkınma ve kadınların işgücüne katılımı arasında U şeklindeki ilişki gelir grupları dikkate alındığında doğrulanmaktadır. Düşük gelirli ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranı 2021 yılında yüzde 57.1 iken, orta gelirli ülkelerde yüzde 43.7, orta üst gelir grubunda yüzde 55.7, yüksek gelirli ülkelerde ise yüzde 53.1'dir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı erkeklerde yüzde 69.4 iken kadınlarda yüzde 31.8 gibi oldukça düşük bir orandır. Covid-19 salgının ortaya çıktığı 2020 yılında tüm dünyada işgücüne katılım oranı hem erkeklerde hem de kadınlarda istisnasız düşmüştür. Düşük gelirli ve orta üst gelirli ülkelerin haricinde tüm ülke gruplarında erkeklerin işgücüne katılım oranı kadınlara göre daha fazla gerilemiştir. Türkiye'de de benzer bir durum söz konusudur. Covid-19 salgının etkisinin yavaşlaması ile birlikte her iki cinsiyette de işgücüne katılım oranları artış trendine girmiş ancak salgın öncesi döneme halen dönülememiştir.

Tablo 1: *Türkiye'de ve Dünya'da Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranı (15 Yaş Üstü Kadın ve Erkeklerde Kadın ve Erkek Nüfusa Oranı) (%)*

	Türkiye		LIC		MIC		UMC		HIC		WLD	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1990	34.3	80.1	61.3	80.6	51.3	81.9	62.4	82.3	49.1	72.8	51.2	79.8
2000	26.8	74.4	61.3	79.9	50.2	79.9	61.2	79.9	50.9	70.6	50.9	78.0
2005	23.4	70.9	60.8	79.5	49.4	78.7	59.8	78.1	51.4	69.5	50.4	76.9
2010	27.3	70.3	59.0	78.3	47.1	77.0	57.6	76.3	52.0	68.7	48.8	75.5
2011	28.6	71.3	58.8	78.1	46.8	76.9	57.7	76.3	52.0	68.5	48.5	75.4
2012	29.2	70.8	58.5	77.8	46.4	76.6	57.7	76.1	52.1	68.5	48.2	75.1
2013	30.5	71.3	58.4	77.5	46.1	76.2	57.6	75.8	52.2	68.3	48.0	74.8
2014	30.4	71.7	58.4	77.2	45.9	75.8	57.5	75.7	52.3	68.1	47.9	74.5
2015	31.6	72.0	58.5	77.0	45.8	75.5	57.6	75.5	52.4	68.1	47.9	74.3
2016	32.6	72.4	58.6	76.8	45.6	75.1	57.5	75.2	52.6	68.2	47.8	74.0
2017	33.7	72.9	58.7	76.6	45.5	74.7	57.4	74.9	52.9	68.2	47.7	73.7
2018	34.3	73.0	58.8	76.5	45.3	74.4	57.4	74.6	53.2	68.3	47.6	73.4
2019	34.5	72.3	58.9	76.3	45.4	74.2	57.4	74.2	53.6	68.4	47.8	73.3
2020	31.0	68.5	56.8	74.6	43.3	71.9	55.3	72.5	52.9	67.4	45.9	71.3
2021	31.8	69.4	57.1	75.0	43.7	72.4	55.7	73.0	53.1	67.4	46.3	71.7

Kaynak: World Bank Database
LIC: Düşük Gelirli Ülkeler, MIC: Orta Gelirli Ülkeler, UMC: Orta Üst Gelirli Ülkeler, HIC: Yüksek Gelirli Ülkeler, WLD: Dünya

Küresel olarak da gelire göre ülke gruplarına bakıldığında 1990'lı yıllardan itibaren kadınların işgücüne katılım oranı düşmüştür. Ancak söz konusu eğilim sadece kadınlar için geçerli değildir. Erkeklerde de işgücüne katılım oranları düşmektedir. Bunun temel sebebi ortalama ömrün uzaması ve doğurganlığın azalması ile birlikte dünya nüfusunun yaşlanmasıdır. Çalışamayacak kadar yaşlı olanların toplam nüfusa oranın artması nedeniyle işgücüne katılım oranlarındaki gelişme 15-64 yaş aralığındaki çalışma çağı nüfus dikkate alındığında (Tablo 2) gerek kadında gerekse erkeklerde işgücüne katılım oranı artmıştır. Ancak cinsiyet eşitsizliğinin de ortalama 2 puan daha artığı görülmektedir.

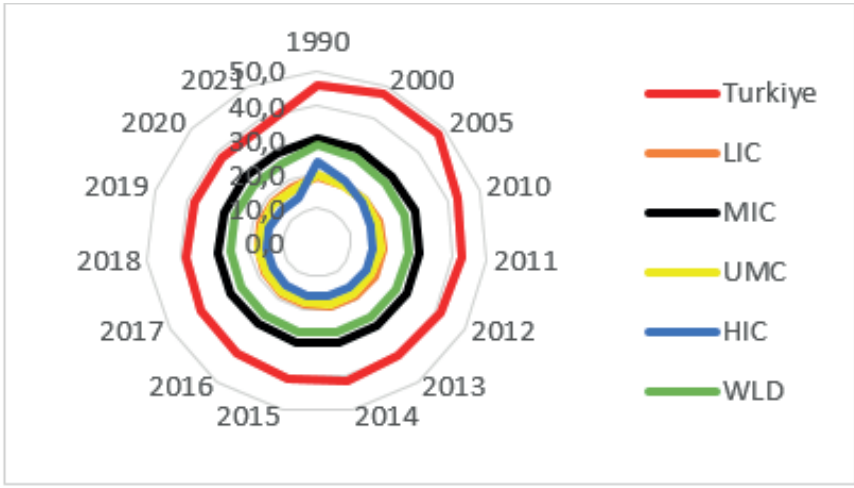
Tablo 2: *Türkiye'de ve Dünya'da Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranı (15-64 yaşa aralığında çalışma çağı nüfusuna oranı- %)*

	TUR		LIC		MIC		UMC		HIC		WLD	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1990	36.2	84.1	62.6	82.2	54.9	85.2	68.4	86.3	58.4	81.4	56.0	84.3
1995	32.6	80.7	62.2	82.1	54.6	84.8	68.1	86.0	59.8	80.3	56.0	83.8
2000	27.9	76.1	62.4	81.8	53.8	83.8	67.2	84.8	61.4	80.1	55.7	83.0
2005	25.2	74.6	61.9	81.4	52.7	82.6	65.3	82.6	62.4	79.4	55.0	81.9
2010	29.6	74.5	60.3	80.1	50.6	81.5	63.7	81.7	63.5	79.0	53.5	81.0
2015	34.9	77.0	59.7	78.6	49.3	80.6	63.6	81.6	64.9	79.4	52.6	80.2
2016	36.2	77.5	59.8	78.4	49.1	80.3	63.6	81.6	65.5	79.7	52.6	80.1
2017	37.5	78.1	59.9	78.2	49.0	80.3	63.6	81.6	66.0	79.9	52.6	80.1
2018	38.2	78.4	60.0	78.0	48.9	80.2	63.6	81.6	66.5	80.1	52.6	80.1
2019	38.5	78.0	60.0	77.7	48.9	80.2	63.6	81.5	67.1	80.4	52.6	80.0

Kaynak: World Bank Database
LIC: Düşük Gelirli Ülkeler, MIC: Orta Gelirli Ülkeler, UMC: Orta Üst Gelirli Ülkeler, HIC: Yüksek Gelirli Ülkeler, WLD: Dünya

Kadınların işgücü piyasasına katılımının artışında temel faktör eğitim düzeyidir. Küresel ölçekte kadınların daha yüksek eğitim seviyelerine devam etme olasılığı artmıştır. 1970'den günümüze kadar, işgücünde üniversite diplomasına sahip 25 ila 64 yaş arası kadınların oranı dört katına çıkarken, üniversite diplomasına sahip erkeklerin oranı bu süre içinde yaklaşık iki kat artmıştır. Aynı şekilde 1970'den bu yana, kadınlar tam zamanlı ve yıl boyunca çalışma olanaklarına daha fazla sahip olmaya başlamışlardır. Ayrıca, çocuklu kadınların işgücüne katılımları önemli ölçüde artmış ve erkeklerin kazancına oran olarak kadınların kazancı zamanla artma eğilimine girmiştir (BLS Report, 2021). 1990'lı yıllardan itibaren işgücüne katılım oranı açısından küresel ölçekte ve tüm gelire göre ülke gruplarında cinsiyet eşitsizliği azalmıştır. Grafik 1'de görüldüğü gibi küresel ölçekte işgücüne katılım oranı için cinsiyet eşitsizliği 1990 yılında yüzde 28.6 iken 2021 yılında yüzde 25.4'e düşmüştür. Ülke gruplarına göre değerlendirildiğinde cinsiyet eşitsizliği 9.5 puanla en fazla yüksek gelirli ülkelerde düşmüştür. Grafik 1'den de görüldüğü gibi işgücüne katılımda cinsiyet eşitsizliği en düşük ülkeler yüksek gelirli ülkeler iken bunu sırasıyla orta üst gelirli ülkeler, düşük gelirli ülkeler ve orta gelirli ülkeler takip etmektedir. Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği 1990 yılına göre (yüzde 45.8) önemli oranda düşmüştür ancak yine de 2021 yılında yüzde 37.6 gibi oldukça yüksek bir orandadır. Bu oran, Türkiye'nin dahil olduğu orta üst gelirli ülke ortalamasının (yüzde 17.3) oldukça üzerindedir.

Grafik 1: *Kadınlarda İşgücüne Katılım Oranlarında Göre Cinsiyet eşitsizliği (%)*

Kaynak: World Bank Database verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği sadece işlere eşit erişimle ilgili değil, aynı zamanda kadın ve erkeklerin iyi işlere eşit erişimiyle de ilgilidir. Gelişmekte olan bölgelerde, işgücüne dahil olan kadınların önemli bir bölümünün aile çiftliklerinde ve işletmelerinde aile işçisi oldukları için kendilerine ait bir geliri bulunmadığı unutulmamalıdır (UN WOMEN, 2019, 237). Bu nedenle işgücüne katılım oranı ve kayıt dışılık, kadın perspektifinde birlikte değerlendirildiğinde istihdam piyasalarında cinsiyet eşitsizliğine dair tablo daha sağlıklı bir şekilde ortaya konulabilecektir.

Dünyada ve Türkiye'de Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam

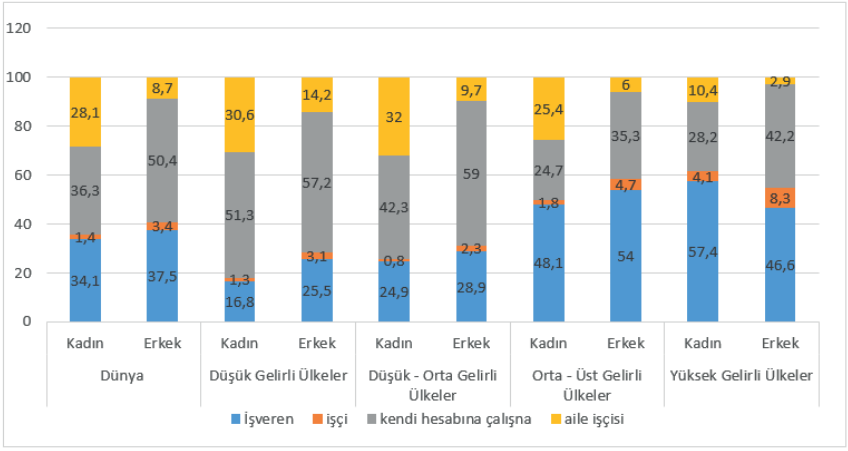
1980'lerin ortalarından itibaren birçok ülkede yaşanan krizler, kadınların işgücüne katılımını derinden etkilemiştir. Kadınlar, azalan hane gelirlerini telafi etmek için işgücü piyasasının düşük ücretli işçileri haline gelmişlerdir. Kapitalist sistem düzeninde kayıtlı ekonomik faaliyetler giderek daralmakta ve kayıt dışılık gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun geniş bir alana yayılmaktadır. Piyasa değeri olan ve kaydedilmeleri halinde vergi gelirlerine ve GSYİH'ya katkıda bulunacak faaliyetlerden oluşan kayıt dışı ekonomi, küresel olarak yaygın bir olgudur. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ne göre, yaklaşık 2 milyar işçi ya da 15 yaş ve üzeri dünya istihdam nüfusunun yüzde 60'ı, kayıt dışı sektörde çalışmaktadır. Cinsiyete göre kayıt dışı istihdam oranı, istihdam oranlarındaki mevcut cinsiyet farklılıklarını yansıtacak şekilde ülkeler arasında farklılık göstermektedir.

Kayıt dışı ekonomide çalışma, kadınları iş kanunlarının korumasından, emeklilik, sağlık sigortası veya ücretli hastalık izni gibi sosyal yardımlardan yoksun bırakmaktadır. Kayıt dışılık kadınlar için daha düşük ücret ve cinsel taciz riski de dahil olmak üzere güvenli olmayan koşulları barındırmaktadır. Sosyal korumadan yoksun çalışmak, kadınları sadece çalışma dönemi içinde değil, aynı zamanda uzun dönemde de olumsuz etkiler. Örneğin, dünya çapında daha az kadın emekli maaşı almakta ve sonuç olarak daha fazla yaşlı kadın yoksulluk içinde yaşamaktadır. Fransa, Almanya, Yunanistan ve İtalya gibi gelişmiş ülkelerde bile, kadınların emekli maaşları erkeklerinkinden yüzde 30 daha düşüktür (UN WOMEN, 2015: 30).

Dünya Çalışma Örgütü (ILO)'ne göre dünya çapında kayıt dışı istihdam edilen kişi sayısı yaklaşık 2 milyardır ve bunların yaklaşık 740 milyonu kadındır. Küresel olarak, kayıt dışı istihdam erkekler için (yüzde 63.0) kadınlardan (yüzde 58.1) daha büyük bir istihdam kaynağıdır. Bu durum hem yükselen ve gelişmekte olan ülkeler ile hem de gelişmiş ülkelerdeki kayıt dışı istihdam için geçerlidir. Bununla birlikte, bu küresel tablo önemli eşitsizlikleri gizlemektedir. Çin ve Rusya Federasyonu gibi büyük ülkeler gelişmekte olan ülke ortalamalarını büyük oranda etkilemektedir. Buna karşılık, düşük ve alt-orta gelirli ülkelerde, kadınların erkeklerden daha yüksek bir oranı kayıt dışı istihdam edilmektedir. Kayıt dışı istihdamda kadınların payı, ülkelerin çoğunda (yüzde 55) erkeklerinkinden fazladır. Düşük gelirli ülkelerde istihdam edilen tüm kadınların yüzde 92'ye varan bir oranı kayıt dışı istihdamdadır. Bu oran erkeklerde yüzde 87'dir (ILO, 2018) . Sahra altı Afrika, Latin Amerika, Güney Asya ve daha genel olarak düşük ve alt-orta gelirli ülkelerde, kayıt dışı istihdam kadınlar arasında erkeklerden daha yaygındır. Sahra altı Afrika ülkelerinin yüzde 90'ından fazlasında, Güney Asya ülkelerinin yüzde 89'unda ve Latin Amerika ülkelerinin neredeyse yüzde 75'inde kadınlar daha fazla kayıt dışı istihdamda yer almaktadır. En yüksek cinsiyet eşitsizliği Gambiya, Liberya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Zambiya'da görülmektedir (OECD/ILO, 2019: 132).

Kayıt dışı istihdamda kadınlar ve erkekler arasındaki en büyük fark, kadınların daha önemli oranda aile işçisi olarak çalışmalarıdır. Küresel ölçekte kayıt dışı çalışan kadınlarda bu oran erkeklere göre üç kattan fazladır. Özellikle savunmasız olan bu durum, kayıt dışı çalışan kadınlarda yüzde 28,1 iken, erkekler için yüzde 8,7'dir (Grafik 2). Düşük ve alt-orta gelirli ülkelerde kayıt dışı çalışan kadınların yüzde 30'undan fazlası, genellikle ücretsiz olarak kabul edilen aile işçisi olarak çalışmaktadır.

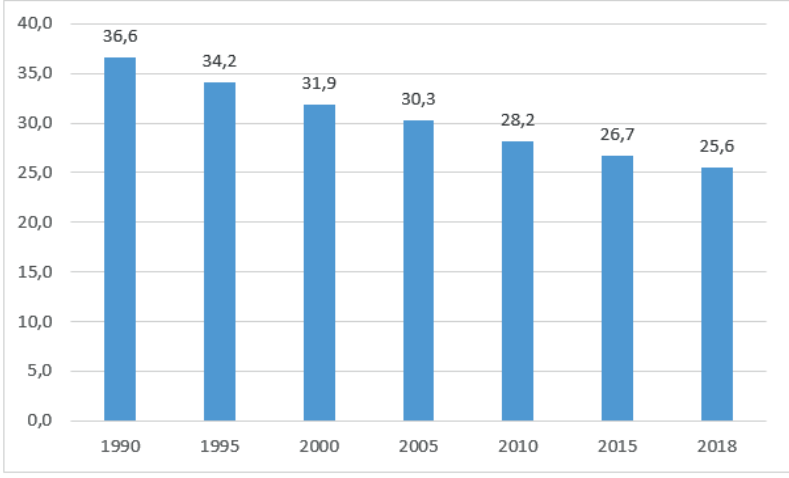
Grafik 2: *Kayıt dışı istihdamda istihdam edilen nüfusun istihdam durumu ve cinsiyet kategorilerine göre dağılımı (2016, %)*

Kaynak: ILO 2018

Kayıt dışı istihdam ile kayıt dışı ekonomi yakın ilişki içindedir. Kayıt dışı ekonominin GSYİH'ya oranı (Grafik 3) tüm dünyada ve Türkiye'de de düşme trendindedir. Türkiye'de 1990 yılında kayıt dışı ekonominin GSYİH'ya oranı yüzde 36.6 iken 2018 yılında bu oran yüzde 25.6'ya düşmüştür.

Grafik 3: *Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin GSYİH'ya Oranı (%)*

Kaynak: Elgin, C., M. A. Kose, F. Ohnsorge, and S. Yu.(2021) çalışması için üretilen World Bank informal economy database'de yayımlanan veri setinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kayıt dışı ekonominin daralma trendine paralel olarak toplam istihdam içinde kayıt dışı istihdamın payı da düşmüştür. 1990 yılında kayıt dışı istihdamın toplam istihdama oranı yüzde 55,6 iken (Mahiroğulları, 2017: 551) takip eden yıllarda kayıt dışı ekonomideki trende bağlı olarak düşüş göstermiştir. 2021 yılı itibariyle kayıt dışı istihdamın toplam istihdam içindeki oranı yüzde 29 dur (Tablo 3). Türkiye'de kayıt dışı istihdamın cinsiyete göre dağılımına bakıldığında (Tablo 3) kadınların erkelere göre daha fazla oranda kayıt dışı istihdamda olduğu görülmektedir. Kayıt dışı istihdamın toplam istihdam içindeki payı düşmekle beraber yıllar itibariyle kadınlardaki kayıt dışılık oranı erkeklere göre daha hızlı düşmüştür. 2002 yılında kayıt dışılık erkeklerde yüzde 43,95 iken kadınlarda bu oran yüzde 71,3 gibi oldukça yüksek bir orandadır. 2021 yılı itibariyle fark azalmış ve söz konusu oranlar sırasıyla yüzde 25,9 ve yüzde 35,86'dır. Böylece 2002 yılında yüzde 27,4 olan cinsiyet eşitsizliği yüzde 9,96'ya düşmüştür.

Tablo 3: *Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (%)*

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
2002	71,3	43,95	52,14
2003	72,51	44,19	51,75
2004	67,13	44,26	50,14
2005	64,96	42,44	48,17
2006	62,95	41,43	46,97
2007	60,74	40,11	45,44
2008	58,45	38,15	43,50
2009	58,35	38,31	43,84
2010	58,49	37,2	43,25
2011	57,79	35,65	42,05
2012	54,17	32,7	39,02
2013	52	30,22	36,75
2014	48,44	29,29	34,97
2015	46,05	28,15	33,57
2016	44,26	28,75	33,49
2017	44,56	29,22	33,97
2018	42,15	29,45	33,42
2019	42,18	30,95	34,52
2020	37,11	27,57	30,59
2021	35,86	25,90	29,00

Kaynak: TUİK Hanehalkı İşgücü Anketleri

Literatür

Kayıt dışı istihdama ilişkin literatürde kayıt dışı istihdam farklı açılardan ele alınarak incelenmiştir. Çalışmaların önemli bir kısmı genel olarak hem erkek hem de kadınlar için kayıt dışı istihdamı ele almışlardır. Bununla birlikte cinsiyete göre kayıt dışı istihdamı inceleyen dünyada ve Türkiye'de de birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı çeşitli istatistiki derlemeler ve tablolar ile gerçekleştirilirken bir kısmı istatistiksel ve ekonometrik analizler sonucunda elde edilen modeller ile zenginleştirilmiştir. Aşağıda sözü edilen bu çalışmalardan bazı örnekler verilmeye çalışılarak bir literatür oluşturulmuştur.

Bernal (2009) Kolombiya'da kayıt dışı işgücü piyasası için yaptığı çalışmasında kullandığı iki durumlu logit model sonuçlarına göre kentsel bölgelerde kayıt dışı çalışan erkeklerin kayıt dışı çalışan kadınlara göre önemli ölçüde daha düşük olduğunu bulmasına rağmen, katsayı istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Kayıt dışı işçi olma olasılığı üzerinde yaşın etkisinin kentsel ve kırsal alanlarda benzer, bunun yanında hem kentsel hem de kırsal alanlarda, hane reisinin kayıt dışı olma olasılığının önemli ölçüde daha düşük olduğunu ifade etmiştir (Bernal, 2009).

Malta vd. (2019) yaptıkları çalışmada Sahra-altı Afrika'da kayıt dışı sektörde çalışan kadınlar ve erkekler için probit modeller kurmuşlardır. Kadınların inceledikleri bölge itibariyle erkeklere göre nispeten daha fazla kayıt dışı sektörde çalıştığını, bunun nedenlerinin ise kadınların daha düşük eğitim seviyeleri, yasal engeller, sosyal normlar ve demografik özellikler olduğunu ifade etmişlerdir. Malta vd. model sonuçlarına göre kentsel alanlarda kadınların kayıt dışı çalışma olasılığının yüzde 8,5 arttığını bulmuşlardır (Malta vd., 2019).

Krasniqi ve Williams (2017) yaptıkları çalışmada kayıt dışı istihdamda bireysel ve ülke düzeyindeki değişimleri değerlendirmişlerdir. Kayıt dışı istihdama girme olasılığı daha yüksek olanların marjinal gruplar olup olmadığını analiz etmek ve ülke düzeyindeki farklılıkları açıklamak için, 35 Avrasya ülkesinde 38.864 görüşmeyi içeren 2010 Geçiş Döneminde Yaşam Araştırması (LiTS) raporundan faydalanmışlardır. Çok düzeyli lojistik regresyon analizi ile elde ettikleri model sonuçlarında, daha genç yaş gruplarının, boşanmışların ve daha az eğitim yılı olanların kayıt dışı istihdam edilme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır (Krasniqi ve Williams, 2017).

Varışlı (2021), kayıt dışı çalışanların büyük çoğunluğunun kadınlardan oluştuğunu ifade ederek, kadınları kayıt içine almak için gereken atılımların yapılması gerektiğini söylemiştir. Böylece kadının aktif sigortalılığı yoluyla sosyal güvenlik sisteminde yer almasının, sistemin üzerindeki bağımlı nüfus yükünü de azaltacağına dikkat çekilmiştir (Varışlı, 2021).

Tamer (2016) kayıt dışı istihdamın önemli aktörleri arasında olan kadınlara, konumlarını değiştirebilecek ve güçlendirebilecek mekanizmaları sunmak ve bunları hayata geçirmenin önemine işaret etmiştir. Yazar, ekonomik kalkınmanın sosyal kalkınmaya dönüşebilmesinin yolunun kadınların istihdama katılımlarının önündeki engellerin kaldırılması ile gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Çalışmasında öncelikli olarak kadınların istihdam katılımlarının arttırılması ve sosyal güvence düzeyinin arttırılması gerektiğinin üzerinde durmuştur (Tamer,2016).

Acun (2021) çalışmasında 2018 yılı TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketleri mikro veri setinden yararlanmıştır. Araştırmacı lojistik model kullanarak yaptığı analiz sonucunda Türkiye'de ücretli çalışan kadınların, sanayi sektöründe çalışanların, yarı zamanlı çalışanların ve geçici iş sözleşmesine sahip olanların kayıt dışı çalışma olasılığının daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Eğitim ile kayıtlı çalışma arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu ifade eden Acun, kadınlarda eğitimin kayıtlı çalışma olasılığına etkisi genele göre daha fazla olduğu bulgusuna ulaştığını belirtmiştir (Acun, 2021).

Şahin ve Develi (2021) kadın istihdamı ve kayıt dışı istihdamı; Türkiye İstatistik Kurumu, Sosyal Güvenlik Kurumu ve Dünya Bankası'ndan elde edilen verilerle açıklamaya çalışmıştır. Araştırmacılar kadın istihdamının önündeki engellerin ataerkil toplum yapısı, cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadının toplum içindeki rolleri, eğitim seviyeleri gibi birçok nedenden kaynakladığını ifade etmişlerdir. Türkiye'de kadın istihdamını artırmak için kadınların istihdamda kayıtlı bir şekilde yer almaları da büyük önem taşıdığını, kadınların kayıt dışı istihdamının önüne geçilebilmesi için eğitim ve mesleki yeterlilik seviyelerinin yükseltilmesinin gerekli olduğunu belirtmişlerdir (Şahin ve Develi, 2021).

Çetinkaya ve Yıldırımalp (2009) çalışmalarında Türkiye'de kadınların kayıt dışı istihdamdaki durumunu ve boyutlarını kır ve kent bağlamında inceleyerek ihtiyaç duyulan politikaları ortaya koymuşlardır. Bunun sonucunda özellikle kadının eğitim seviyesine dikkat çekerek kırsal alandan kentsel alana göç eden, eğitim ve vasıf düzeyi düşük olan kadınların mesleki eğitimler aracılığıyla nitelikli hale getirilmeleri gereği üzerinde durmuşlardır. Bunun yanında kayıt

dışı sektörde kayıt dışı çalışan kadınların, kayıt altına alınmasının önemine dikkat çekmişlerdir (Çetinkaya ve Yıldırımalp, 2009).

Başol ve Yalçın (2020) 2017 yılı TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi mikro veri setini kullanarak lojistik regresyon modeliyle İstanbul ili için kayıt dışı istihdamı etkileyen sosyo-demografik özellikleri belirlemeye çalışmışlardır. Kullandıkları ilk modelin sonuçlarına göre kadınların, gençlerin, düşük eğitim düzeyine sahip olanların, evli, dul/boşanmışların ve küçük işletmelerde çalışanların kayıt dışı istihdam edilme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. İkinci model sonuçlarında ise gençlerin, düşük eğitim düzeyine sahip olanların, dul/boşanmışların, küçük işletmelerde çalışanların ve yarı zamanlı olanların kayıt dışı istihdam edilme olasılıklarının daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmışlardır (Başol ve Yalçın, 2020).

Öztürk ve Başar (2018) TÜİK'in yapmış olduğu 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi'ni kullanarak Türkiye'de kadınların kayıt dışı sektördeki yerinin ve tercihlerini tespit etmeye çalışmışlardır. İki durumlu ve çok durumlu lojistik regresyon modeli kullanarak yaptıkları bu çalışmada hanehalkı ve bireysel sosyo-ekonomik faktörlerin kadınların çalışma ve kayıt dışı çalışma tercihleri üzerinde belirleyici olduğuna işaret etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda özellikle marjinal etkiler bağlamında en önemli değişkenin eğitim değişkeni olduğuna işaret eden Öztürk ve Başar böylece eğitim düzeyinin arttırılmasının önemine dikkat çekerek, özellikle küçük yaşlardan itibaren kız çocuklarının eğitiminin önündeki engellerin kaldırılmasının, kadınlar arasında kayıt dışı istihdamı azaltmak için önemli bir adım olacağını belirtmişlerdir (Öztürk ve Başar, 2018).

Daştan ve Mola (2020), Türkiye İstatistik Kurumu 2015 Hane Halkı İşgücü anketi verilerinden yararlanarak İkili Lojistik Regresyon yöntemini kullanmış ve cinsiyet, eğitim seviyesi, medeni durum, çalışılan işyeri sektörü, çalışan sayısı, çalışma şekli ve iş sürekliliği gibi değişkenlerin kayıt dışı istihdam üzerindeki etkilerini incelemiştir. Daştan ve Mola, kayıt dışı istihdam için anlamlı istatistiksel sonuçlar elde ettiği bu değişkenlerin kayıt dışı istihdam üzerinde bölgelere göre farklı yönde ve oranda etkiye sahip olduğu sonucunu varmışlardır.

Literatür bir bütün olarak değerlendirildiğinde kadınlar için kayıt dışı istihdamın belirleyicileri olarak, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, gelir ve coğrafi bölgeler gibi bağımsız değişkenlerin kullanıldığı görülmektedir.

Yöntem

İki değişkenli probit modeli, lojistik regresyon probit modelinin bir genellemesi olup, birbirinden bağımsız olan ve ayrı ayrı tahmin edilen probit denklemlerinden oluşmaktadır.

İncelediğimiz veri seti için bağımlı değişkenleri ele aldığımızda; y_1 işgücüne katılım (İK) ve y_2 kayıt dışı istihdam (KD) olmak üzere;

$$y_1 = \begin{cases} 1 \text{ eğer } y_1^* > 0 \\ 0 \text{ eğer } y_1^* \leq 0 \end{cases}$$
$$y_2 = \begin{cases} 1 \text{ eğer } y_2^* > 0 \\ 0 \text{ eğer } y_2^* \leq 0 \end{cases}$$

İki değişkenli probit modeli, iki denklemli ikili sonuç için ortak bir modeldir. Bu sonuçlar korelasyon katsayısı rho (ρ) ile ilişkilendirilir ve korelasyon önemsiz elde edilirse, iki ayrı probit modelini tahmin etmek gerekmektedir. Aksi halde, iki değişkenli probit modeli tahmin edilir. İki değişkenli modelin avantajı, iki denklemdeki hata terimleri arasındaki korelasyonu da dikkate almasıdır. İki denklem arasındaki kritik ilişki, ana denklemin hata terimleri arasındaki korelasyon olup, bu ilişkinin belirlenmesi Wald testi ile gerçekleştirilmektedir (Katchova, 2013; Agresti, 1996; Van de Ven vd., 1981; Hosmer vd., 1989).

Veriler ve Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışma, Türkiye İstatistik Kurumunun 2021 yılındaki İşgücü İstatistikleri Mikro Veri Setine dayanmaktadır. Bu veri seti; ülkedeki işgücünün yapısını ortaya koymak, istihdam edilenlerin; iktisadi faaliyet, meslek (ya da tuttuğu iş), işteki durum ve çalışma süresi, işsizlerin ise; iş arama süresi ve aradıkları meslek (ya da iş) ve benzer özellikleri hakkında bilgi derlemektedir. Araştırmanın 2021 yılı itibariyle dönemlik örnek hacmi 58 560 hanehalkından oluşmaktadır. Anket yapılan Hanehalkı Sayısı: 234 240, toplam fert (kayıt) sayısı: 635 159, 15+ yaş fert (kayıt) sayısı: 490 542'dir. 15-65 yaşında çalışma çağındaki nüfusta kadınlar için aşağıda tanımlanan iki değişken bağımlı değişkenimizdir:

Birinci bağımlı değişken kadının işgücüne katılımıdır. İşgücü, ekonomide çalışma isteği ve gücü olup, geçerli ücret seviyesinde ve çalışma saatlerinde çalışmaya hazır ve razı olan nüfusu göstermektedir.

İkinci bağımlı değişken ise kayıt dışı istihdamdır. Sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmayan veya ücretli izinli olmayan çalışanları kapsamaktadır.

Tablo 4, ilgili değişkenler için tanımlayıcı istatistikleri sunmaktadır. 15-65 yaş arasında çalışma çağındaki kadınları için toplam gözlem sayısı 66 738'dir. Tablo 1'de gösterildiği gibi, kadınların ekonomik olarak aktif 15-65 yaş arası nüfusun oranı olan işgücüne katılma oranı 2021 yılında yaklaşık yüzde 67 iken, katılımda olmayanların oranı yüzde 33 civarındadır. Kadınların işgücüne kayıt durumunda ise, yaklaşık yüzde 59'u işgücüne kayıtlı iken, yüzde 41'i kayıtlı değildir. Kadınların yaklaşık yüzde 70'i evli, yüzde 30'u bekârdır. Hanehalkı büyüklüğü yaklaşık 3.76 iken ortalama yaş 39 civarındadır. Kadınların eğitim durumuna bakıldığında yaklaşık yüzde 30 ile ilkokul bitirenlerin en yüksek yüzdeye sahip oldukları görülmektedir. En düşük yüzde ise yaklaşık yüzde dört ile lisans ve üstündedir. Bölgelerde ise yüzde 14 ile Ege bölgesi en yüksek yüzdeye sahip iken yüzde beş ile Ortadoğu Anadolu bölgesi en düşük yüzdeye sahiptir. Tablo 4'de tüm değişkenlerin karşısında standart sapmaları bulunmaktadır.

Tablo 4: *Tanımlayıcı İstatistikler*

	Ortalama	**Standart Sapma**
İşgücüne Katılım(İK) (Temel Sınıf: İşgücüne Katılımda Değil)		
İşgücüne Katılımda	0.6712	0.4698
İşgücüne Katılımda Değil	0.3288	0.4698
İşgücüne Kayıt Durumu(KD) (Temel Sınıf: İşgücüne Kayıtlı)		
İşgücüne Kayıtlı	0.5882	0.4922
İşgücüne Kayıtlı Değil	0.4118	0.4922
Medeni Durum (Temel Sınıf: Bekâr)		
Evli	0.6969	0.4596
Bekâr	0.3031	0.4596
Hanehalkı Büyüklüğü	3.7586	1.6720
Yaş	39.3413	11.8112
Yaş Kare	1687.2410	951.6342
Eğitim Durumu (Temel Sınıf: Okulu Bitirmeyenler)		
Okulu Bitirmeyenler	0.0988	0.2984
İlkokul	0.2950	0.4561
Ortaokul	0.1178	0.3223
Lise	0.0940	0.2919
Meslek Lisesi	0.0728	0.2598
2 Yıllık Üniversite Mezunu	0.0788	0.2694
Üniversite	0.2051	0.4038
5-6 yıllık üniversite, YL ve Üzeri	0.0377	0.1905
Bölgeler (Temel Sınıf: İstanbul)		
İstanbul	0.0777	0.2677
Batı Marmara	0.0715	0.2577
Ege	0.1410	0.3480
Doğu Marmara	0.1058	0.3076
Batı Anadolu	0.0938	0.2915
Akdeniz	0.1147	0.3186
Orta Anadolu	0.0610	0.2394
Batı Karadeniz	0.1012	0.3016
Doğu Karadeniz	0.0626	0.2423
Kuzeydoğu Anadolu	0.0597	0.2369
Ortadoğu Anadolu	0.0540	0.2259
Güneydoğu Anadolu	0.0569	0.2317
Gözlem Sayısı: 66 738		

Model Sonuçları

Tablo 5'de kadınların işgücüne katılımının belirleyicileri ve kayıt dışı istihdam olasılığı için iki değişkenli probit modeli verilmiştir. Değişkenlere ait katsayılar ile dirençli standart hatalar ve marjinal etkiler tabloda görülmektedir.

Tablo 5: *Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri ve Kayıt Dışı İstihdam Olasılığı (İki Değişkenli Probit Modeli)*

	Katsayılar (1)	**Dirençli Standart Hatalar** (2)	**Marjinal Etkiler** **Pr(İK=1,KD=0)** **dy/dx** İşgücüne Katılıyor **& Kayıtlı** (3)	**Dirençli Standart Hatalar** (4)	**Marjinal Etkiler** **Pr(İK=1, KD=1)** **dy/dx** İşgücüne Katılıyor **& Kayıtlı değil** (5)	**Dirençli Standart Hatalar** (6)
İşgücüne Katılım						
Medeni Durum (Bekar)						
Evli	-0.5433***	0.0157	-0.1193***	0.0051	-0.0425***	0.0037
Hanehalkı Büyüklüğü	-0.0596***	0.0037	-0.0333***	0.0013	0.0156***	0.0009
Yaş	0.1339***	0.0033	-0.0028***	0.0002	0.0025***	0.0002
Yaş Kare	-0.0017***	0.0000				
Eğitim Durumu (Okul Bitirmeyenler)						
İlkokul	0.0422**	0.0193	0.1602***	0.0072	-0.1445***	0.0077
Ortaokul	0.3120***	0.0242	0.3213***	0.0087	-0.2116***	0.0085
Lise	0.6230***	0.0262	0.4920***	0.0085	-0.2931***	0.0083
Meslek Lisesi	0.7373***	0.0289	0.5268***	0.0089	-0.3008***	0.0085
2 Yıllık Üniversite Mezunu	0.8767***	0.0297	0.6188***	0.0082	-0.3640***	0.0077
Üniversite	0.7807***	0.0234	0.6297***	0.0074	-0.3943***	0.0078
Lisans ve Üzeri	0.8658***	0.0391	0.6533***	0.0094	-0.4006***	0.0080
Bölgeler (İstanbul)						

	Katsayılar (1)	Dirençli Standart Hatalar (2)	Marjinal Etkiler Pr(İK=1,KD=0) dy/dx İşgücüne Katılıyor & Kayıtlı (3)	Dirençli Standart Hatalar (4)	Marjinal Etkiler Pr(İK=1, KD=1) dy/dx İşgücüne Katılıyor & Kayıtlı değil (5)	Dirençli Standart Hatalar (6)
Batı Marmara	-0.6299***	0.0332	-0.1837***	0.0084	0.0406***	0.0053
Ege	-0.5781***	0.0301	-0.1690***	0.0069	0.0411***	0.0045
Doğu Marmara	-0.4847***	0.0316	-0.1162***	0.0072	0.0144***	0.0044
Batı Anadolu	-0.5762***	0.0319	-0.1962***	0.0079	0.0689***	0.0054
Akdeniz	-0.5803***	0.0308	-0.2352***	0.0076	0.1067***	0.0054
Orta Anadolu	-0.7906***	0.0333	-0.2693***	0.0093	0.0749***	0.0063
Batı Karadeniz	-0.8460***	0.0308	-0.2906***	0.0080	0.0773***	0.0054
Doğu Karadeniz	-0.7206***	0.0338	-0.3312***	0.0098	0.1597***	0.0077
Kuzeydoğu Anadolu	-1.1131***	0.0336	-0.4265***	0.0100	0.1149***	0.0076
Ortadoğu Anadolu	-0.8811***	0.0343	-0.3354***	0.0104	0.1098***	0.0076
Güneydoğu Anadolu	-0.3716***	0.0358	-0.1992***	0.0099	0.1262***	0.0077
Sabit Terinm	-1.0575***	0.0720				
Kayıtlı Değil						
Medeni Durum (Bekar)						
Evli	0.1127***	0.0161				
Hanehalkı Büyüklüğü	0.1006***	0.0042				
Yaş	-0.1428***	0.0037				
Yaş Kare	0.0020***	0.0000				
Eğitim Durumu (Okul Bitirmeyenler)						
İlkokul	-0.5611***	0.0255				
Ortaokul	-0.9995***	0.0290				
Lise	-1.5014***	0.0302				
Meslek Lisesi	-1.5894***	0.0325				

	Katsayılar (1)	**Dirençli Standart Hatalar** (2)	**Marjinal Etkiler** **Pr(İK=1,KD=0)** **dy/dx** İşgücüne Katılıyor **& Kayıtlı** (3)	**Dirençli Standart Hatalar** (4)	**Marjinal Etkiler** **Pr(İK=1, KD=1)** **dy/dx** İşgücüne Katılıyor **& Kayıtlı değil** (5)	**Dirençli Standart Hatalar** (6)
2 Yıllık Üniversite Mezunu	-2.0592***	0.0344				
Üniversite	-2.4202***	0.0305				
Lisans ve Üzeri	-2.6083***	0.0583				
Bölgeler (İstanbul)						
Batı Marmara	0.5016***	0.0348				
Ege	0.4767***	0.0309				
Doğu Marmara	0.2835***	0.0327				
Batı Anadolu	0.6056***	0.0329				
Akdeniz	0.7618***	0.0314				
Orta Anadolu	0.7566***	0.0352				
Batı Karadeniz	0.8028***	0.0320				
Doğu Karadeniz	1.0360***	0.0347				
Kuzeydoğu Anadolu	1.1632***	0.0363				
Ortadoğu Anadolu	0.9616***	0.0367				
Güneydoğu Anadolu	0.7283***	0.0360				
Sabit Terim	2.1847***	0.0806				
/athrho	-0.6769	0.0090				
rho	-0.5895	0.0058				
Wald test of rho=0 chi2(1)	5711.12 Prob > chi2 = 0.0000					

	Katsayılar (1)	**Dirençli Standart Hatalar** (2)	**Marjinal Etkiler** **Pr(İK=1,KD=0)** **dy/dx** İşgücüne Katılıyor **& Kayıtlı** (3)	**Dirençli Standart Hatalar** (4)	**Marjinal Etkiler** **Pr(İK=1, KD=1)** **dy/dx** İşgücüne Katılıyor **& Kayıtlı değil** (5)	**Dirençli Standart Hatalar** (6)
Wald chi2(44)	27988.82 Prob > chi2 = 0.0000					
Log pseudoli-kelihood	-60355.513					
N	66,738					
Predicted prob.			0.4566		0.2227	

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1.

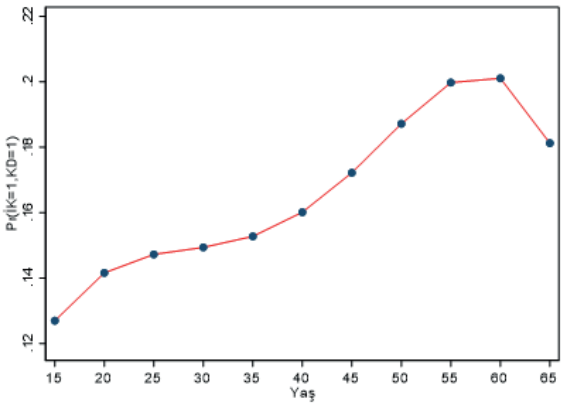
İki değişkenli probit modelinin katsayıları ve marjinal etkileri Tablo 5'de gösterilmektedir. Sütun 1 ve 2 sırasıyla işgücüne katılım ve kayıt dışı istihdam için regresyon katsayılarını göstermektedir. 3. Sütun, işgücü piyasasına katılımın ve kayıtlı istihdamın marjinal etkilerini gösterirken, 5. Sütun, işgücü piyasasına katılımın ve kayıt dışı istihdamın marjinal etkilerini göstermektedir. Wald testi istatistiğinin istatistiksel önemi, iki kararın bağımsız olarak belirlendiği boş hipotezini reddetmek için bize yeterli kanıt sağlar. Bu, iki ayrı probit modelinde iki hata terimi arasındaki korelasyonun istatistiksel olarak anlamlı olmamasını gerektiren □ = 0 hipotezinin test edilmesini gerektirir. Sıfır hipotezini reddetmek, iki kararın bağımlı olduğu anlamına gelir.

Sütun 3 ve 5'teki iki değişkenli probit modelin marjinal etkileri, evli kadınların işgücü piyasasına katılma ve kayıtlı/kayıt dışı istihdamda bulunma konusunda ortak karar verme olasılıklarını göstermektedir.

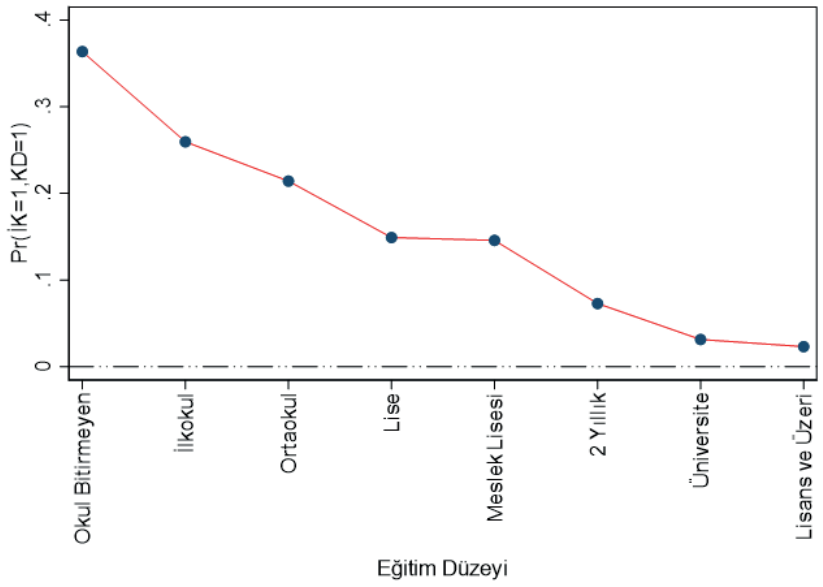
Spesifik olarak, evli kadınların işgücü piyasasına katılma ve kayıt dışı istihdamda olma olasılığı yüzde 4 daha azdır. Kadınların Türkiye işgücü piyasasında kayıt dışı istihdamda çalışma olasılığı **örneğin hanehalkı**

büyüklüğü arttıkça yüzde 1.5 oranında yükselmektedir. Yine yaş arttıkça kayıt dışı çalışma olasılığı artmaktadır. Biraz daha detaylı incelersek, Grafik 4'de görüldüğü gibi kadınların 55-60 yaş civarında işgücünde ve kayıt dışı çalışma olasılığı zirve yapıp sonra azalmaktadır. Eğitim düzeylerine baktığımızda, herhangi bir okulda okumayanlara göre eğitim düzeyi arttıkça kayıt dışı çalışma olasılığı azalmaktadır (Grafik 5). En dramatik sonuçlardan biri 12 kategorili NUTS2'de kadının yaşadığı bölgelerdedir. **İstanbul bölgesinde yaşayan** kadınlara kıyasla **örneğin** Doğu Karadeniz **bölgesinde yaşayanların yüzde 16;** Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan kadınların kayıt dışı çalışma olasılığı yüzde 12 artmaktadır (Grafik 6).

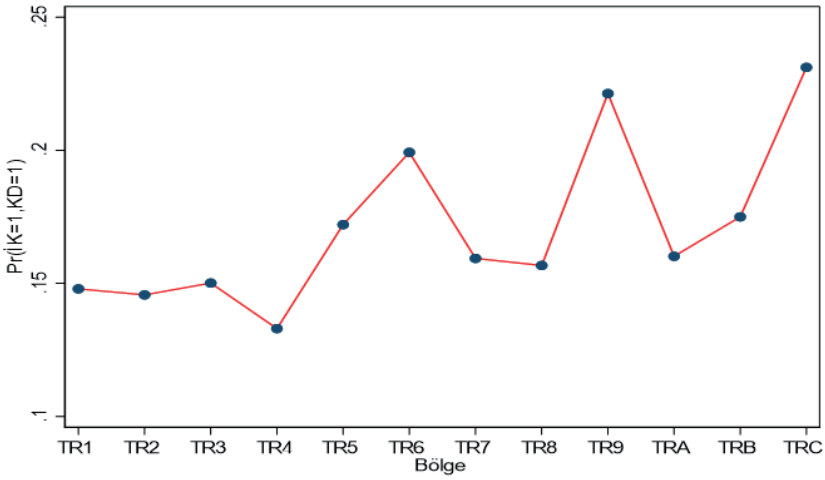
Grafik 4: *Yaşa ve Kayıt Dışı İstihdama Göre Kadınların İşgücüne Katılım Marjinal Olasılığı*

Grafik 5: *Eğitim Düzeyi ve Kayıt Dışı İstihdama Göre Kadınların İşgücüne Katılım Marjinal Olasılığı*

Grafik 6: *12 Kategorili NUTS Sınıflandırmasına Göre Kadınların İşgücü ve Kayıt Dışı İstihdam Marjinal Olasılığı*

(TR1 İstanbul, TR2 Batı Marmara, TR3 Ege,TR4 Doğu Marmara,TR5 Batı Anadolu, TR6 Akdeniz,TR7 Orta Anadolu, TR8 Batı Karadeniz,TR9 Doğu Karadeniz, TRA Kuzeydoğu Anadolu, TRB Ortadoğu Anadolu ve TRC Güneydoğu Anadolu bölgesine karşılık gelmektedir)

SONUÇ

Küresel olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği her ne kadar tarihsel olarak azalsa da ekonomik kalkınmanın önündeki en önemli engel olarak varlığını sürdürmektedir. Cinsiyet eşitsizliğinin temelinde kadının erkeklere göre ekonomik yönden güçsüz olması yatmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelede, kadının resmi istihdam piyasalarında yer alması ve istihdamı karşılığında erkeklerle eşit ücrete sahip olmasının sağlanması kilit faktörlerden biridir.

Kadınların işgücüne katılım oranı düşük gelirli ülkelerde ve yüksek gelirli ülkelerde nispi olarak daha yüksektir. Yüksek gelirli ülkelerde kadının eğitim seviyesi yükseldikçe kadın istihdamı artmaktadır. Ancak düşük gelirli ülkelerde işgücüne katılım oranının yüksekliği kadının genellikle aile işletmelerinde veya çiftliklerinde ücretsiz işçi olarak çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği sadece işlere eşit erişimle ilgili değil, aynı zamanda kadın ve erkeklerin iyi işlere eşit erişimiyle sağlanır. Düşük ücret, riskli işler ve sosyal güvenceden yoksunluk ile karakterize edilen kayıt dışı istihdam küresel ölçekte oldukça yaygındır. Küresel ölçekte erkeklerin kayıt dışı istihdamı kadınlara göre daha yaygındır. Ancak ülkelerin yüzde 55'inde kadınların kayıt dışı istihdam oranı daha yüksektir. Özellikle düşük gelirli ülkelerde bu oran yüzde 80'lerin üzerindedir. Türkiye'de ise kadınların işgücüne katılım oranları erkeklere göre oldukça düşük olmakla birlikte kadınlar erkeklere göre daha yüksek oranda kayıt dışı sektörlerde ve/veya kayıt dışı istihdamda yer almaktadır.

Çalışmamızda Türkiye Hane halkı İşgücü anketi 2021 yılı mikro verileri kullanılarak Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı ve kayıtlı/kayıt dışı kalma olasılığı iki değişkenli probit (bivariate probit) modeliyle tahmin edilmiş ve marjinal etkileri sunulmuştur. Elde edilen bu bulgular aşağıda özetlenmiştir:

- Spesifik olarak, evli kadınların işgücü piyasasına katılma ve kayıt dışı istihdamda olma olasılığı yüzde 4 daha azdır.
- Kadınların Türkiye işgücü piyasasında kayıt dışı istihdamda çalışma olasılığı örneğin hanehalkı büyüklüğü arttıkça yüzde 1.5 oranında yükselmektedir.
- Yaş arttıkça kadınların kayıt dışı çalışma olasılığı artmaktadır. Kadınların 55-60 yaş civarında işgücünde ve kayıt dışı çalışma olasılığı zirve yapıp sonra azalmaktadır.

- Herhangi bir okulda okumayanlara göre eğitim düzeyi arttıkça kayıt dışı çalışma olasılığı azalmaktadır.
- İstanbul bölgesinde yaşayan kadınlara kıyasla örneğin Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayanların yüzde 16; Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan kadınların kayıt dışı çalışma olasılığı yüzde 12 artmaktadır.

Türkiye'de evli kadınların işgücü piyasasına katılma olasılığı bekarlara göre daha düşük olması Türkiye'ye özel aile yapısı ile ilgilidir. TUİK'in 2021 yılı "Türkiye Aile Yapısı Araştırması"'na göre kadının çalışmasına yönelik algının belirlenmesine yönelik sorulan anket sorusuna verilen cevaplar dikkate alındığında anket katılımcılarının yüzde 49.9'u "aile geçimi için zorunlu değilse kadın çalışmamalıdır" şeklindedir. Dolayısıyla Türkiye'de hanehalkı gelirini sağlamakla yükümlü kişi olarak erkek görülmekte ve kadın ikincil bir işgücü olarak görülmektedir. Ayrıca aynı çalışmada ev işi ve aile fertlerinin bakımının yaklaşık yüzde 85 ve üstünde oranlarda kadınlar tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Özetle, Türkiye'deki kadın, daha çok ücretsiz ev işçisi olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de evli kadınların bekarlara göre kayıt dışı çalışma olasılığı daha düşüktür. Kayıt dışılık kadınlar için daha düşük ücret ve cinsel taciz riski de dahil olmak üzere güvenli olmayan koşulları barındırmaktadır. TUİK'in 2021 "Türkiye Aile Yapısı Araştırması"'na göre ankete katılanların yüzde 73.4'ü kadınların çalışması için "iş ortamı mahremiyete uygun olmalıdır" görüşündedir. Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı faaliyetler daha çok kurumsallaşmamış küçük işletmelerde yaygın olarak görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de 1990 yılında kadının çalışmasını, kocasının iznine bağlayan Medeni Kanunu'un 159. Maddesi Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilse de sosyal bir norm olarak yaygın bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Kayıt dışı istihdamın barındırdığı tehlikeler nedeniyle kadınların kayıt dışı istihdamı, eşleri tarafından kabul görmemesi olasılığı bekar kadınlarda kayıt dışı istihdamın daha yüksek olmasına neden olmaktadır. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça yüzde 1.5 oranında kadınların kayıt dışı çalışma oranın yükselmesi, aile gelirinin yetersizliği nedeniyle kadının kayıt dışı istihdamda yer almasına yol açmaktadır. Bulgularımıza göre 55-60 yaş arasında kayıt dışılık oranı kadınlarda en yüksek değerdedir. Kadınların Türkiye'de kayıt dışı çalışma oranının yüksekliği, kadını sosyal güvenceden ve emekli maaşından mahrum bırakmaktadır. Boşanma ya da eşin ölümü ile kadınlar, ileri yaşlarda çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Yaşlarından dolayı resmi istihdamda yer alamayan kadınlar, kayıt dışı çalışmak durumunda kalmaktadır. Özetle işgücü

piyasalarında var olmayan ve/veya kayıt dışı çalışma nedeniyle iş kanunlarının güvencesinden mahrum olan kadınlar, yaşlılık yoksulluğu ile karşı karşıya kalmakta ve çareyi kayıt dışı çalışmakta bulmaktadırlar. Kadınlarda eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılım oranının artmasının yanı sıra kayıt dışı istihdamın düştüğü gerçeği Türkiye için de geçerlidir. Bulgularımız herhangi bir okul bitirmeyenlere göre kadınlarda kayıt dışı istihdamın eğitim düzeyi artıkça düştüğü yönündedir. Bölgeler dikkate alındığında Türkiye'de kadınlarda kayıt dışı istihdam oranı en yüksek iki bölge Doğu Karadeniz ve Güney Doğu Anadolu'dur. TUİK 2021 işgücü istatistiklerine göre Türkiye'de kayıt dışı istihdamın yüzde 89.6'sı tarım sektöründedir. Doğu Karadeniz ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde ana geçim kaynağı tarımdır. Dolayısıyla kadınların diğer bölgelere göre daha yüksek oranda kayıt dışı istihdamı, **bölge özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de tarım sektöründe kayıt dışı çalışan kadınların yüzde** 96.5'i ücretsiz aile işçisi konumundadır. Dolayısıyla özellikle Doğu Karadeniz ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde kadınlar için çalışan yoksulluğu söz konusudur.

Daha düşük eğitim seviyeleri, geleneksel cinsiyet rolleri, ayrımcılık ve cinsiyete dayalı yasalar kadınların resmi sektörde çalışma olanaklarını kısıtlamaktadır. Kayıt dışı işler, eve daha yakın çalışma fırsatı ve daha fazla esneklik gibi bazı çekici özellikler sunsa da, kayıt dışı sektör kadınlar için bir yoksulluk tuzağı haline dönüşebilmektedir. Türkiye'de kadınların iş gücüne katılım oranı akran ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşüktür. Bunun en önemli nedeni geleneksel cinsiyet rolleri ve erkeklere göre daha düşük eğitime sahip olmalarıdır. İşgücüne katılım oranının düşüklüğü ile kayıt dışı istihdam arasındaki ilişki Türkiye özelinde de doğrulanmaktadır.

Türkiye için kayıt dışı istihdamda yer alma açısından cinsiyet eşitsizliği akran ülkelere göre oldukça yüksektir. Bulgularımız özellikle eğitim seviyesinin kadınlarda artırılması ve tarım sektörünün kayıt altına alınması ile kadınların kayıt dışı istihdamının azaltılabileceğini göstermektedir. Kız çocuklarının eğitim düzeyinin artırılması, işgücüne katılım oranını artırırken aynı zamanda kayıt dışılığı da azaltabilecektir. TUİK'in 2021 "Türkiye Aile Yapısı Araştırması"'na göre kadınlarda eğitimine devam etmek istediği halde tamamlayama nedenleri arasında yüzde 36.4 ile birinci sırada ekonomik nedenler belirtilmişken, bunu yüzde 28.8 ile ailenin izin vermemesi izlemektedir. Yine evlenme/nişanlanma nedeniyle eğitimi tamamlayamayanların oranı yüzde 7.1'dir. Bu nedenle Türkiye'de eğitimin erişilebilirliği, kalitesi ve

etkililiğini geliştirmelidir. Özellikle taşımalı eğitimden vazgeçip köy okulları tekrar işlevsel hale getirilmelidir. Köylerde geçmişte olduğu gibi okulların ve sağlık ocaklarının hizmet vermesi, kız çocukları için öğretmenlerin, doktor ve hemşirelerin rol model olmasını sağlayacaktır. Eğitim düzeyi düşük bir ailede yetişen, bir kız çocuğu için eğitimli ve meslek sahibi kadınların rol model olarak görülmesi eğitim almaya yönelik talep ve isteği de artıracaktır. Bununla birlikte fiziki altyapının yanı sıra, politika yapıcılar sosyal normlar nedeniyle kız çocuklarının eğitim almasına ya da eğitimini tamamlamasına izin vermeyen ebeveynlere, kızlarını okulda tutmaları iç**in teşvik** sağlamalı ve sıkı bir denetim mekanizması getirilmelidirler.

Bir toplumda kadınların eğitimde kalma süresi artıkça, daha yüksek gelire ve aileler için daha iyi yaşam standartlarına yol açacağı unutulmamalıdır. Kadının çalışma hayatında olması sadece kadını güçlü kılmaz; eğitimli ve ekonomik yönden bağımsız bir kadın, aile fertleri için eğitim ve sağlık harcamaları yaparak ülkenin beşeri sermayesini de güçlü kılar.

KAYNAKLAR

Acun S. (2021). Türkiye'de ücretlilerin kayıtlı çalışma olasılığını belirleyen faktörlerin analizi, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* İstanbul Türkiye, 423-450.

Agresti A. (1996). An Introduction to Categorical Data Analysis. *John Wiley & Sons Inc.*, New York.

Başol, O. & Yalçın, E. C. (2020). İstanbul'da Kayıt Dışı İstihdamın Sosyo-Demografik Belirleyicileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (4) , 173-190. DOI: 10.18037/ausbd.845773.

Blau, F. D. (2015). Gender Economics of, *International Encyclopedia of the Social Behavioral Sciences (second Edition)*, Editor-in Chief James D. Wright, Vol. 9 (Oxford: Elsevier, 2015), 757-763.

BLS Report (2021). Women in the labor force: a databook, U.S. Bureau of Labor Statistics, Report 1092, April 2021. https://www.bls.gov/opub/reports/womens-databook/2020/home.htm.

Bernal S, R. (2009). The informal labor market in Colombia: Identification and characterization. *Revista Desarrollo y Sociedad*, (63), 145-208.

Çetinkaya, E. ve Yıldırımalp, S. (2009). Türkiye'de Kadınların Kayıt Dışı İstihdamdaki Durumu. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 22(4-5), s.70-85.

Daştan, H. ve Mola, H., (2020). Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Bölgeler Arası Bir Karşılaştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(3): 789-808. DOI: 10.16951/atauniiibd.662759.

Elgin, C., M. A. Kose, F. Ohnsorge, and S. Yu. (2021). Understanding The Informal Economy : Concepst and Trends. *The Long Shadow The Long Shadow of Informality Edited by Challenges and Policies*, https://thedocs.worldbank.org/en/doc/37511318c092e6fd4ca3c60f0af0bea3-0350012021/related/Informal-economy-full-report.pdf.

Greene W.H. (1999). Econometric Analysis, 4th ed.. *Prentice Hal*l, New York.

Grigoli, F., Koczan, Z., ve Tapalova, P. (2018). Drivers of Labor Force Participation in Advanced Economies: Macro and Micro Evidence. *IMF Working Paper*, WP/18/150, wp18150.pdf.

Hosmer D.W.Jr. and Lemeshow S. (1989). Applied Logistic Regression, John Wiley & Sons Inc.. New York.

Katchova, A., (2013). Bivariate Probit and Logit Models. https://drive.google.com/file/d/0BwogTI8d6EEiX19Ydnd2aEZCX1E/edit?resourcekey=0-lrW_U528aT-luN9ipI2IMFA (Erişim tarihi: 02 Aralık 2022).

ILO (2018). Women and men in the informal economy: A statistical Picture, International Labour Office, Geneva.

Krasniqi, B. A., & Williams, C. C. (2017). Explaining individual-and country-level variations in unregistered employment using a multi-level model: evidence from 35 Eurasian countries. *South East European Journal of Economics and Business*, *12*(2), 61-72.

Mahiroğulları, A. (2017). Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2017, C.22, S.2. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1004625.

Malta V., Kolovich L., Martínez Leyva A. and Mendes Tavares M. (2019). *Informality and Gender Gaps Going Hand in Hand*. IMF Working Paper No. 19/112

OECD/ILO (2019). Tackling Vulnerability in the Informal Economy, *Development Centre Studies*, https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/939b7bcd-en.pdf?expires=1669747305&id=id&accname=guest&checksum=3DFBC4F0A11C511788DAEB9F64E5EE01.

Öztürk, S. & Başar, D. (2018). Türkiye'de Kadınların İşgücü Piyasasına Yönelik Tercihleri: Kayıt Dışı Sektör Özelinde Bir Analiz. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8 (2) , 41-58. DOI: 10.32331/sgd.492887.

Şahin, K. ve Develi, A. (2021). Kadın İstihdamında Kayıt Dışılık Sorunu. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (27), 386- 400.

Tamer, M. (2016). Kayıt dışı İstihdamın Çalışanları: Ev Hizmetlisi Kadınlar. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 11/8 Spring 2016, p. 213-232.

TUİK (2021). Türkiye Aile Yapısı Araştırması

UN Women, Progress of the World's Women (2019-2020). *Families in a Changing World*, https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2019/Progress-of-the-worlds-women-2019-2020-en.pdf.

UN Women, Progress of the World's Women (2015-2016). *Transforming Economies, Realizing Rights*, https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2015/POWW-2015-2016-en.pdf.

Van de Ven, W.P.M.M. & B.M.S. van Pragg (1981). The Demand for Deductibles in Private Health Insurance: A Probit Model with Sample Selection. *Journal of Econometrics*, 17, 229- 252.

Varışlı, N. (2021). Türkiye'de Kadın İşgücünün Kayıt Dışı İstihdamdaki Durumu. *World Women Studıes Journal*, 6(1). 1–17. https://doi.org/10.46291/wwsj.v6i1.42.